

УДК 001.8:378.225

**ФАСИЛІТАТИВНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В УМОВАХ
АСПРАНТУРИ**

© Олійник І.В.

Університет імені Альфреда Нобеля

Інформація про авторів:

Олійник Ірина Вікторівна: ORCID:0000-0002-1749-1518; iv_oliynik@ukr.net; кандидат педагогічних наук; доцент кафедри педагогіки та психології; Університет імені Альфреда Нобеля; вул. Січеславська Набережна, 18, м. Дніпро, 49000, Україна.

У статті обґрунтовано доцільність застосування фасилітативного підходу в процесі формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії; здійснено аналіз науково-педагогічної та психологічної літератури щодо визначення дефініцій «фасилітація», «фасилітативний метод». Охарактеризовано найбільш ефективні методи фасилітації, що сприяють розвитку пізнавальної активності, навичок практичних досліджень, науково-дослідницьких здібностей, креативності, творчого мислення в майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури, а саме: Технологія "Open Space", Технології „Інтернаціональне кафе” та «Грейп-коктейль», Динамічна фасилітація, Graphic facilitation, Appreciative Inquiry, Технологія Scamper, Метод шести капелюхів, Метод "635", Класичний мозковий штурм, Mind Mapping, Метод Делфі, Стратегія Уолта Диснея, Метод «Складання кластера», Webquest (освітній веб-квест), Метод «П'ять "чому"?», Метод «Fishbone» («Риб'ячий скелет»).

Ключові слова: доктор філософії, фасилітація, фасилітативний підхід, науково-дослідницька компетентність, інтерактивні методи навчання.

Олейник И. В. «Фасилитативный подход в процессе формирования научно-исследовательской компетентности будущих докторов философии в условиях аспирантуры»

В статье обоснована целесообразность применения фасилитативного подхода в процессе формирования исследовательской компетентности будущих докторов философии; осуществлен анализ научно-педагогической и психологической литературы по определению дефиниций «фасилитация», «фасилитативный метод». Охарактеризованы наиболее эффективные методы фасилитации, способствующие развитию познавательной активности, навыков практических исследований, научно-исследовательских способностей, креативности, творческого мышления у будущих докторов философии в условиях аспирантуры, а именно: технология "Open Space", технологии „Интернациональное кафе” та «Грейп-коктейль», динамическая фасилитация, Graphic facilitation, Appreciative Inquiry, технология Scamper, метод шести шляп, Метод "635", классический мозговой штурм, Mind Mapping, метод Делфи, стратегия Уолта Диснея, метод «Составление кластера», Webquest (образовательный веб-квест), метод «Пять "почему"?», метод «Fishbone» («Рыбий скелет»).

Ключевые слова: доктор философии, фасилитация, фасилитативный подход, научно-исследовательская компетентность, интерактивные методы обучения.

Oliiynk I.V. "Facilitative approach in the process of developing research competence of future Doctors of Philosophy in the system of postgraduate education"

The present paper explains the role of the facilitative approach in the process of developing research competence of future Doctors of Philosophy within the system of postgraduate education and analyzes definitions of the terms "facilitation" and "facilitative method" currently existing in pedagogical and psychological studies. The article describes the most effective methods of

facilitation, which ensure the development of cognitive activity, practical research skills, scientific and research abilities, creativity. Among such methods the author of the present work highlights the following ones: "Open Space" Technology, "International Café" and "Grape Cocktail" Technologies, Dynamic Facilitation, Graphic Facilitation, Appreciative Inquiry, Scamper Technology, "Six Hats" Method, "635" Method, Classic Brainstorming, Mind Mapping, Delfi Method, Walt Disney Strategy, Cluster Assembly Method, Web-Quest (Educational Web-Quest), "Five 'Whys?'" Method, Fishbone Method (Fish Skeleton).

Keywords: Doctor of Philosophy, facilitation, facilitative approach, scientific research competence, interactive methods of teaching.

Постановка проблеми. В умовах постійних змін характеристик і динаміки розвитку суспільства в цілому діяльність фахівців у педагогічній сфері значною мірою модифікується й набуває науково-дослідної спрямованості. Зазначене передбачає участь професорсько-викладацького складу й науковців у проектній роботі, проведенні досліджень, спрямованих на вирішення проблем розвитку освіти.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) передбачає набуття універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презентації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності, організації та проведення навчальних занять, управління науковими проектами та/або складення пропозицій щодо фінансування наукових досліджень, реєстрації прав інтелектуальної власності [12].

Усе це зумовлює необхідність підвищення мотивації та пошуку інноваційних методів формування науково-дослідницької компетенції в майбутніх докторів філософії.

Уважаємо, що одним із таких шляхів є фасилітативний підхід до організації науково-дослідної роботи ад'юнктів.

Аналіз останніх досліджень. Ідеї фасилітації (допомоги, підтримки, ініціювання) знаходимо в наукових доробках вітчизняних (Б. Алмазов, Л. Виготський, А. Макаренко, О. Орлов, М. Реріх, В. Семенов, С. Смирнов, В. Сухомлинський, В. Шадриков, І. Якиманська та інші) та зарубіжних (Я. Корчак, А. Маслоу, Р. Мэй, Е. Штойер, Л. Фестингер, Е. Фром, К. Юнг та ін.) науковців.

Вперше фасилітативний ефект – покращення індивідуального результату за рахунок присутності іншої особи – став предметом дослідження Н. Триплета.

У новому контексті дефініцію «фасилітація» розглянув Г. Олпорт, визначаючи її як зміну поведінки особистості в результаті присутності сторонніх осіб, що здійснюють ту ж саму діяльність у той же час незалежно один від одного [9].

Формулювання цілей статті. Незважаючи на досить велику кількість науково-практичних напрацювань щодо визначення поняття фасилітації та його практичного використання, питання фасилітативного підходу в процесі формування дослідницької компетентності майбутніх докторів філософії в умовах аспірантури є малодослідженим, саме тому метою статті є теоретичне обґрунтування фасилітативних технологій та визначення можливості їх застосування у процесі формування дослідницької компетентності в майбутніх докторів філософії в умовах магістратури.

Виклад основного матеріалу. Дослідник К. Роджерс наголошує на тому, що в сучасному світі, для якого характерними є постійні зміни, акцент у навчальному процесі необхідно перенести з викладання на фасилітацію. Така позиція науковця зумовлена тим, що зміни в навчанні він розглядає як вияв нового мислення, як справжню освітню реформу, яку неможливо забезпечити ні шляхом удосконалення навичок і вмінь викладача, ні шляхом розробки і впровадження в навчальний процес нових експериментальних програм і сучасних технічних засобів навчання.

Погоджуємося з думкою дослідника, що дійсна реформа освіти повинна ґрунтуватися

на перебудові певних особистісних установок педагога, що реалізуються в процесі його міжособистісної взаємодії [11].

Фасилітація (з англ. to facilitate) – сприяти, полегшувати, допомагати, дефініція, що використовується для позначення процесу полегшення, оптимізації діяльності однієї особи або групи за умови активної підтримки й присутності іншої.

Педагогічна фасилітація – це посилення продуктивності освіти й розвиток суб'єктів професійно-педагогічного процесу за рахунок їх особливого стилю спілкування й особистості педагога [5].

На сьогодні фасилітація розглядається як домінантна складова гуманістичних освітніх технологій.

Цілком влучно із цього приводу зауважив Р. Димухаметов. Рушійною силою розвитку освітнього процесу в синергетичній, андрагогічній освітній парадигмах, що реалізують концепцію фасилітації, є ситуація осяяння. Дослідник констатує, що в моменти розумового навантаження в суб'єктів навчання створюються ситуації прозріння, осяяння, біфуркації, коли незначні зусилля фасилітатора, вирішуючи протиріччя, стрибкоподібно переводять систему на інший, більш високий рівень розвитку [4, с. 17].

Фасилітація передбачає зміну позиції педагога в освітньому процесі. Організовуючи діяльність, викладач фасилітує (ініціює, управляє, спрямовує, допомагає) осягнення суб'єктами навчального процесу нового досвіду, шукає нові педагогічні технології, що передбачають активізацію пізнавальної діяльності тих, хто навчається. В іншому випадку педагог виступає в ролі інгібітора (лат. inhibere, inhibitum – стримувати, зупиняти), стримуючи й зменшуючи активність тих, хто навчається.

Дослідник В. Ледньов визначав фасилітацію як багатоаспектне явище, створивши власний алгоритм основних постулатів даного процесу, що містять особистісний аспект, формуючий вплив та відповідний результат на особистість (табл. 1).

Таблиця 1.

Основні постулати фасилітації (алгоритм В. Ледньова) [7]

Фасилітація та її основні постулати	Терміни, що позначають основні сторони фасилітації			
	Позначення поняття	Особистісний аспект	Формуючий вплив	Результат
1. Соціально-генетичний механізм передачі культури	Facilitate – стимулювати, сприяти, активізувати (to facilitate – полегшити, співдіяти, створювати сприятливі умови) зміна і навчання; підтримка, допомога, піклування тощо	Віра в конструктивну і творчу мудрість особистості як цінність	Переконавання в соціально-особистісній природі засобів, що актуалізують конструктивний особистісний потенціалу процесі міжособистісного спілкування	Розуміння необхідних і достатніх умов міжособистісного спілкування, що фасилітують особистісний розвиток та забезпечують конструктивні міжособистісні зміни
2. Процесуальна сторона	Синергія, співпраця, діалог	Істинність та відкритість	Прийняття і довіра	Емпатійне розуміння

Продовження таблиці 1

3. Передача-засвоєння знань	Безумовне позитивне сприйняття іншої особи	Розвиток особистості	Самоактуалізація особистості	Розробка нового рішення
4. Формування умінь і навичок	Міжособистісного спілкування, розробки індивідуального освітнього маршруту. Провокування змін у суб'єктів навчання через ряд біфуркацій, створюючи для цього умови інтерактивної взаємодії, різноманітних зворотніх зв'язків між суб'єктами навчання (взаємоопитування – діалог, співбесіда, групові форми спілкування і навчання тощо); організація навчального процесу в діадах, групах вільного спілкування. Створення умов для формування усвідомленого навчання і особистісного розвитку в цілому.			
5. Розвиток особистості у відповідності з генетичною і соціальною програмами	Конгруентне самовираження у спілкуванні	Прагнення до досягнення індивідуальних цілей – вершин професійної діяльності	Активне емпатійне слухання	Самодостатність: духовне багатство внутрішнього наповнення
6. Удосконалення властивостей поведінки особистості	Виховання спрямованості, волі, мотивів тощо	Самореалізація в досягненні акме, в оволодінні новими цінностями	Усвідомлення значимості навчання, що ґрунтується на особливостях міжособистісних відносин	Перебудова особистісних установок суб'єктів навчання в процесі міжособистісної взаємодії

Педагог-фасилітатор має створювати відповідне інтелектуальне та емоційне середовище, атмосферу психолого-педагогічної підтримки. Навчання має бути побудоване таким чином: педагог допомагає магістрам сформулювати мету й завдання, що ставляться перед групою та кожним учасником окремо, створюється невимущена атмосфера, яка стимулюватиме студентів до вирішення проблеми в умовах пошуково-дослідницької діяльності. Педагогові важливо бути самим собою, відкрито виражати свої думки й почуття, демонструвати студентам довіру та впевненість у своїх силах, можливостях та здібностях, проявляти емпатію.

Фасилітація як одна з гуманістичних освітніх технологій є стратегією навчання, коли педагог обіймає позицію помічника й надає допомогу суб'єктам навчання, якщо їм необхідно здійснювати самостійний пошук інформації або освоювати нові вміння та навички [3, с. 26]. Така взаємодія спрямована на розвиток потенціалу студентів і стимулювання всебічного розвитку.

Отже, фасилітація є специфічною стратегією педагогічної діяльності в гуманістичній моделі навчання.

У межах нашого дослідження фасилітацію розглядаємо як людиноцентрований підхід, що виражається в глобальній довірі до людини, притаманну їй актуалізовану тенденцію до особистісного зростання, розвитку, реалізації науково-дослідного потенціалу.

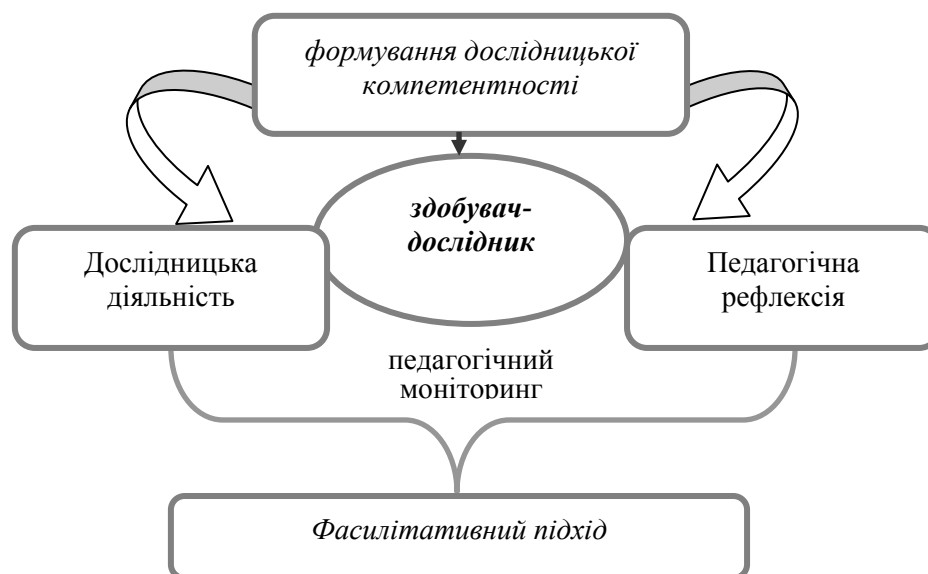

Рис. 1. Фасилітативний підхід у процесі формування дослідницької компетентності

На наш погляд, фасилітативний підхід може виступати фундаментом практичної складової підготовки здобувача-дослідника, що спирається на активізацію дослідницької діяльності шляхом використання фасилітативних технологій, сприяння педагогічній рефлексії у процесі здійснення науково-дослідної діяльності та здійснення педагогічного моніторингу для визначення рівня ефективності послугування зазначеними технологіями (рис. 1).

У процесі формування дослідницької компетенції нам видається важливим дотримуватися синергетичного характеру створення освітнього простору, який ми розглядаємо як концептуальну платформу принципу фасилітації.

Фасилітація – це процес, що фокусується на таких питаннях:

- ✓ Якого результату (рівня) потрібно досягти?
- ✓ Хто повинен бути задіяний?
- ✓ Якою є послідовність виконання завдань групою?
- ✓ Як організувати ефективну комунікацію?
- ✓ Як ефективно використовувати наявні ресурси?
- ✓ Як забезпечити комфортне середовище для роботи учасників?

Переконані, що головною умовою в реалізації фасилітативного підходу - саморозвиток особистості здобувача, допомога у втіленні його латентних потенційних творчих здібностей у процесі формування дослідницької компетенції.

Розглянемо найбільш ефективні методи фасилітації, що сприяють розвитку дослідницьких компетенцій у майбутніх докторів філософії.

Технологія "Open Space", "Open Space Technology" (OST) - технології відкритого простору (розроблена в середині 80-х рр. американським консультантом з організаційного розвитку Харрісоном Оуеном (Harrison Owen) [6]. Ця технологія передбачає плідну та ефективну взаємодію, посилення та вдосконалення того, що вже існує: планування і дія, участь і реалізація планів. В основі технології – 4 правила: усі, хто перебуває тут і тепер – потрібні люди; усе, що відбудеться, – це те, що повинно відбутися; будь-який час початку – це той самий час; процес завершується сам по собі. Цінність такої технології в межах нашої проблеми полягає в тому, що під час її застосування створюється відкритий простір, де майбутні доктори філософії обмінюються думками щодо власного погляду на тему дослідження кожного з учасників, надають пропозиції та здійснюють аналіз практичних напрацювань. Це сприяє підвищенню мотивації та утворенню своєрідного кола ідей у

процесі взаємодії.

Технології „Інтернаціональне кафе” та «Грейп-коктейль» – технології сфокусованого неформального обговорення, відомі ще з 1995 року. Авторами цього методу є Д. Айзекс і Х. Браун. Головними умовами цього виду фасилітації є збір інформації від учасників, їх судження стосовно заданої теми; гравці повинні «увійти в роль»; фасилітатору необхідно створити відповідну атмосферу, яка сприятиме творчому зростанню та розвитку учасників [8]. Зазначена технологія є ефективною у процесі наукових пошуків, оскільки в умовах неформальної, вільної атмосфери ад'юнкти мають можливість обговорити теми своїх досліджень. При цьому дуже часто задається ігровий темп, коли деякі учасники беруть на себе роль рецензентів.

Динамічна фасилітація – трансформаційний підхід до групової фасилітації, одним із перших представників якого вважають Д. Рафа. Метод полягає в тому, що на початку обговорення проблеми учасники, не говорячи жодного слова, розходяться по аудиторії відповідним чином, зображуючи своє ставлення до питання, яке було поставлене фасилітатором. Цей вид технології активно застосовується в академічній підготовці майбутніх докторів філософії в процесі вивчення таких дисциплін як «Професійно-педагогічна комунікація», «Тренінг комунікативності й особистісного розвитку». Перед учасниками ставиться проблема дослідницького характеру, в ході обговорення якої вони можуть вільно пересуватися та виявляти своє бачення.

Graphic facilitation – (графічна фасилітація) відома як візуальне мислення, графічний запис, групова графіка, карти історій. Карти, що створюються з використанням зазначеної технології, допомагають учасникам краще усвідомити реальність, накреслити стратегію та план досягнення успіху. Використання графічної фасилітації потрібне для того, щоб допомогти групі знайти найбільш креативне вирішення проблеми, сформулювати чіткі цілі, спланувати найбільш швидкий шлях їх реалізації. Графічна фасилітація полягає у візуалізації ідей на папері за допомогою використання слів та ілюстрацій, покращує мисленнєвий процес, змінюючи традиційне лінійне мислення на креативне. Ад'юнктам пропонується певна проблема (найчастіше за темою їхнього дослідження) і рекомендується за допомогою графічних записів зобразити шляхи або етапи її вирішення; учасники передають аркуш зі своєю темою по колу, доки їх графічна карта не повернеться до автора.

Appreciative Inquiry («парадигма позитивних змін») – технологія планування майбутнього проекту, заснована на позитивному підході. Замість традиційного вивчення проблеми фокус уваги переноситься на вивчення позитивного досвіду – розвиток відбувається за рахунок роботи над „слабкими місцями”, за рахунок посилення успіху.

Технологія складається з чотирьох основних етапів: (англ. – 4D):

Discovery – відкриття (пошук джерела енергії, аналіз успіхів).

Dream – мрія (формулювання можливостей).

Design – модель (моделювання ідеальної ситуації, заснованої на позитивній оцінці).

Destiny – маршрут (планування шляху до майбутнього, взяття відповідальності).

Послугуємося цією технологією в процесі творчих зустрічей та роботи над текстами тез конференцій чи наукових статей, творчим проектом у рамках навчальної дисципліни «Виконання проекту».

Технологія *Scamper* (з англ. означає «пробіжка» або «швидкий біг») – методика креативності, запропонована Р. Еберле в 1997 році. SCAMPER — це абревіатура, де кожна літера визначає певний метод: S — Substitute (замінити); C — Combine (комбінувати); A — Adapt (адаптувати); M — Modify/Magnify (модифікувати, збільшувати); P — Put to Other Uses (для іншої мети, запропонувати інший спосіб застосування); E — Eliminate (прибрати, виключити або звести до мінімуму); R — Rearrange (or Reverse) (переставити, перевернути, змінити порядок).

Основна сутність роботи за даною технологією в процесі формування дослідницької компетенції полягає в тому, що перед ад'юнктами ставиться чітке питання, на яке необхідно знайти відповідь у кожній категорії. У буквальному розумінні зазначений метод

допомагає здійснити «пробіжку» по заданій проблемі за допомогою питань, що допомагають модифікувати вже існуюче.

Метод шести капелюхів («Six Thinking Hats») – один із найбільш дієвих прийомів в організації мислення, запропонований англійським письменником, психологом та фахівцем у сфері творчого мислення Е. де Боно.

Цей метод дозволяє розвинути гнучкість розуму, креативність, слугує ефективним засобом подолання творчої кризи, сприяє правильному прийняттю рішень та більш точному співвіднесенню свого образу мислення з поставленими цілями та завданнями, що є дуже актуальним у процесі формування дослідницької компетенції в майбутніх докторів філософії.

Білий капелюх мислення – це режим фокусування уваги на всій інформації, якою володіють учасники: факти, цифри; окрім тих даних, які вони мають, «надягаючи білий капелюх», важливо зосередитись на додатковій інформації, якої не вистачає для реалізації цілей та вирішення завдань, поміркувати, де її можна знайти.

Червоний – капелюх емоцій, почуттів та інтуїції, на цьому етапі висловлюються всі інтуїтивні здогадки. Здобувачі діляться емоціями, що виникають у процесі пошуку відповіді. У процесі відкритого обговорення учасники повинні бути чесними як по відношенню до себе, так і відносно оточуючих.

Жовтий – капелюх позитиву. Надягаючи його, учасники повинні роздумувати над передбачуваними перевагами, що дає вирішення питання або навіть ідею. Навіть якщо ця думка здається на перший погляд неперспективною, важливо опрацювати саме цей оптимістичний напрям і намагатися виявити приховані позитивні ресурси.

Чорний капелюх – повна протилежність жовтому: на розум повинні спадати виключно критичні оцінки ситуації (учасникам необхідно виявляти обережність, звернути увагу на можливі ризики і недоліки, увімкнути режим пошуку підводних каменів).

Зелений – капелюх творчості та креативності, пошук альтернатив та змін. Учасники мають розкривати всі можливі варіації, генерувати нові ідеї, модифікувати вже існуючі й придивлятися до чужих напрацювань, навіть якщо вони нестандартні та провокаційні, шукати будь-яку альтернативу.

Синій – шостий капелюх мислення, який, на відміну від попередніх, призначений для управління процесом реалізації ідей та роботи над розв'язанням задач, а не для оцінки пропозицій. Використання синього капелюха перед приміркою всіх інших – це визначення того, що належить зробити, тобто формулювання цілей, в кінці – підведення підсумків і обговорення користі та ефективності методу [10].

Така технологія, на наш погляд, є ефективним засобом реалізації творчих потенційних можливостей кожного з учасників, оскільки дозволяє поглянути на одну й ту саму проблему з кількох позицій одночасно. Найбільш широкого використання ця технологія набуває під час засідань «Клубу аспірантів».

Метод "635" (достатньо формалізована варіація відомого методу „Мозковий штурм”) передбачає таку регламентацію роботи експертної команди: група складається з 6 осіб, кожен учасник протягом 5 хвилин повинен висунути три пропозиції або гіпотези стосовно певного аспекту завдання, які треба вирішити в процесі ситуативного аналізу. Ідеї кожного з експертів заносяться в спеціальні формуляри, що передаються по колу. Після розгляду всіх аспектів поставленого завдання й висловлювання кожного з експертів, відбувається обговорення, оцінка рішень та вибір найбільш оптимального або правильного варіанту. Такий метод є дуже цінним у процесі формування дослідницької компетентності, оскільки за відносно короткий проміжок часу можна отримати велику кількість інформації. Майбутні доктори філософії виступають у ролі експертів. Серед учасників обирається 6 осіб, які повинні протягом 5 хвили у відповідному формулярі (таблиця 1) внести пропозиції щодо шляхів вирішення означеної проблеми, після чого розглядаються всі вказані варіанти та обираються найбільш оптимальні.

Таблиця 2.

Приклад формуляру

<i>Питання, що потребує рекомендацій (Методики діагностики рівня сформованості професійної майстерності)</i>	
<i>Експерти</i>	<i>Пропозиції</i>
<i>Експерт 1</i>	1. 2. 3.
<i>Експерт 2 ...</i>	
<i>Найбільш оптимальний варіант</i>	

Класичний мозковий штурм (мозкова атака) – метод роботи групи, згідно з яким головною метою є знаходження нових альтернативних варіантів вирішення проблемних ситуацій, які можна розподілити на три основні характерні типи: аналітичні чи причинні (яка причина невдачі?); синтетичні (як забезпечити ефективну і достатню реалізацію ідеї?); проблеми вибору (яка ідея є найбільш ґрунтовною та оптимальною?). У межах окресленої проблеми використовуємо даний метод, послуговуючись моделлю класичного мозкового штурму (рис. 2) у процесі вивчення навчальної дисципліни «Психологія вищої школи». Даючи ад'юнктам різноманітні тематичні питання з цього курсу, формуємо в них елементи пошуково-дослідницької компетенції, оскільки зазначений метод передбачає активне занурення майбутніх докторів філософії у творчий процес як на індивідуальній, так і груповій стадіях і змушує до активізації креативного мислення.

Рис. 2. Модель класичного мозкового штурму

Mind Mapping („створення карт розуму”, „інтелект-карти”, „ментальні карти”) – методика, розробником якої є Тоні Б'юзен, що дозволяє структурувати мисленнєвий процес та стимулювати покрокове мислення. Вагомою перевагою застосування цього методу є його універсальність. В основу методу покладено процес радіального мислення: є основна проблема, від якої, як від стовбура, розгалужуються різноманітні ідеї, пов'язані з нею.

Ментальна карта повинна бути максимально образною, доповненою кольоровими ілюстраціями. Послуговуючись таким методом, використовуємо ще й елементи арт-педагогіки (зокрема метафоричні асоціативні карти), що, у свою чергу, сприяє підвищенню рівня креативного мислення, творчої продуктивності, оскільки осмислення ситуації відбувається завдяки підказкам підсвідомості. Схематичне зображення проблеми дозволяє за короткий

проміжок часу визначити основні структурні елементи питання, що розглядається, та можливі шляхи його вирішення.

Метод Делфі (інші назви: «Делфійський метод», «Метод делфійського оракула») з'явився в 1950-1960 роки в США для дослідження військово-стратегічних і військово-технічних проблем. Розроблено корпорацією RAND, авторами є О. Хелмер, Т. Гордон, Н. Долкім. Метод Делфі постає як процедура досягнення достовірного консенсусу думок групи експертів. Цей метод активно використовується нами у процесі роботи над проблемою наукового дослідження та передбачає залучення науковців, фахівців певної сфери як незалежних експертів, які можуть надати корисні ідеї та рекомендації, а також оцінити ефективність обраного напрямку дослідження ад'юнкта.

Стратегія Уолта Діснея полягає в тому, що передумовою вирішення складних творчих завдань є не лише вміння генерувати нові ідеї, але й усвідомлювати, аналізувати їх. Метод заснований на тритактному мисленні, що містить три погляди на проблему, що, водночас, є і трьома етапами її вирішення:

- перший погляд – погляд мрійника, що генерує різноманітні, нерідко фантастичні ідеї; мрійник не має жодних обмежень і перешкод; йому дозволяється жонглювати ідеями, не сприймати проблему серйозно;

- другий – погляд реаліста – людини справи, яка точно знає, що треба робити і завжди може із багатьох пропозицій обрати ті, які можна реалізувати в умовах даної реальності; кожен ідею мрійник намагається застосувати до розв'язання проблеми;

- третій погляд – погляд критика, головним завданням якого є попередити можливі труднощі й помилки, пов'язані з втіленням у життя ідей мрійника; він має передбачити всі „підводні камені” на шляху реалізації рішень, побачити всі небезпечні моменти, відчувати загрозу [13]. Цей метод застосовуємо з метою активізації творчого мислення та здатності до креативного пошуку у процесі вивчення дисципліни «Тренінг комунікативності й особистісного розвитку».

Метод «Складання кластера». Дефініція «кластер» походить з англійської мови (cluster – «пучок, рій, скупчення») – це окреслення смислових одиниць тексту та їх графічне оформлення у вигляді схеми (інфографіки) [14, с. 8]. Кластер охоплює основні слова, ідеї, подані в логічній послідовності текстових об'єктів, що створюють цілісну й наочну картину; це графічна організація інформаційного матеріалу, що демонструє смислове поле певного поняття, проблеми. Ад'юнкти записують посередині аркуша паперу поняття або висловлювання, а від нього малюють стрілки-промені або пелюстки – великі смислові одиниці, від яких можуть відходити дрібніші. Кластер є відображенням нелінійної форми мислення.

Зазначений метод дає змогу представити значний обсяг інформації у структурованому і систематизованому вигляді. До основних переваг послугування цим методом у процесі формування дослідницької компетентності в майбутніх докторів філософії відносимо такі: за допомогою кластерів формуються й розвиваються вміння ставити запитання; виокремлювати основне; переходити від незначних фактів до загальних висновків; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки й робити узагальнення; порівнювати, аналізувати та проводити аналогії; творчо опрацьовувати інформацію, уникати стереотипного мислення; охоплювати значний обсяг інформації; залучати всіх учасників до процесу; розвивати системне мислення, формувати власні судження на основі спостережень, досвіду, отриманих знань; догматичне мислення перетворювати на критичне.

Webquest (освітній веб-квест) - проблемне завдання з елементами рольової гри, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси Інтернету. Розробником веб-квесту є Bernie Dodge, професор освітніх технологій університету Сан-Дієго (США).

Веб-квест – це сайт в Інтернеті, з яким працюють суб'єкти навчання, вирішуючи навчальну задачу або проблему пошукового характеру. Особливістю застосування цього методу є те, що частина або вся інформація для самостійної чи групової роботи розміщена на різноманітних веб-сайтах [2].

Автором визначені такі завдання для веб-квестів: *переказ* (демонстрація розуміння теми

на основі представлення матеріалів із різних джерел у новому форматі: створення презентації, плакату тощо); *планування й проектування* (розробка плану чи проекту на основі заданих умов); *самопізнання* (будь-які аспекти дослідження особистості); *компіляція* (трансформація формату інформації, отриманої з різних джерел); *творче завдання* (творча робота в певному жанрі – написання есе, створення відеоролика тощо); *аналітична задача* (пошук і систематизація інформації); *наукове дослідження* (вивчення різних явищ, відкриттів, фактів на основі унікальних он-лайн джерел [1].

Вагомим у контексті формування дослідницької компетентності в процесі роботи з веб-квестом є те, що результатом має бути публікація робіт студентів у вигляді веб-сторінок чи веб-сайтів (локально або в мережі Інтернет). Такий підхід до організації науково-дослідної роботи майбутніх докторів філософії дозволяє створити невимушену атмосферу творчої співпраці.

Метод «П'ять "чому"?» є ефективним інструментом для аналізу проблем і з'ясування першопричин. Метод розробив у 40-х роках XX ст. керівник компанії Toyota Сакіші Тойода [9, с. 9]. Завдання фасилітатора – ставити запитання «чому виникла така ситуація?» доти, поки не дізнається суті. Його доцільно застосовувати, коли справжня причина проблеми є незрозумілою й для її вирішення недостатньо ресурсів для детального дослідження й статистичного аналізу. До того ж важливо не знайти винного, як прийнято в традиційному розумінні, коли в кожній проблемі є конкретна людина та ім'я, а зокрема виявити системну причину. Назва методу пояснюється кількістю запитань, які потрібно поставити. Число «п'ять» обрано з огляду на те, що такої кількості зазвичай достатньо для з'ясування суті та джерела проблеми. Незважаючи на те що метод називається «П'ять "чому"», для пошуку причин кожної конкретної невідповідності може ставитися і менше, і більше запитань.

Застосовуючи метод «П'ять "чому"?» у процесі формування дослідницької компетентності, можна вибудувати «дерево причин», оскільки під час відповіді на поставлене запитання можливе виникнення кількох варіантів (наприклад, чому ця проблема дослідження є актуальною).

Метод «Fishbone» («Риб'ячий скелет») називають ще діаграмою Ісікави, на честь одного з найвідоміших японських теоретиків менеджменту професора Каору Ісікави. Це графічний спосіб дослідження найістотніших причинно-наслідкових взаємозв'язків між чинниками й наслідками в досліджуваній ситуації або проблемі [14, с. 11-12].

Суть методу – це ключ до вирішення проблем, що виникають. Діаграма дає змогу в простій та доступній формі систематизувати всі потенційні причини розглянутих проблем, виокремити найважливіші та провести пошук першопричини за рівнями. Діаграма Ісікави стимулює творче мислення та допомагає представити взаємозв'язок між причинами й зіставити їх відносну важливість. Така модель постановки й вирішення питання дає змогу описати та спробувати вирішити коло проблем (*поле проблем*). Учасникам пропонують інформацію (*текст, відеофільм, лекцію*) проблемного змісту і схему Fishbone для систематизації цього матеріалу (*у формі скелета риби*). На верхній «кісточці» записують формулювання проблеми, а на нижній – факти, які засвідчують, що ця проблема існує. Робота (*дослідження*) може проводитися індивідуально або в групах. Важливим етапом є *презентація заповненої схеми*, яка продемонструє взаємозв'язок проблем, їх комплексний характер. Хід подальшої роботи визначає педагог, це може бути вихід на подальше дослідження або спроба вирішити описані проблеми. Метод дає змогу зробити «прив'язку» проблем до потенційних причин помилок і відобразити цей зв'язок графічно. Цей метод доречно застосовувати в різних дослідженнях та діяльності пошукового характеру. Він дає можливість виявити основні взаємозв'язки між різними чинниками та краще зрозуміти досліджуване явище. Результат процесу залежить від багатьох чинників, між якими існують відносини типу «*причина — наслідок (результат)*».

Діаграма причин і наслідків — це засіб, що дає змогу виявити ці відносини в простій і доступній формі. **Причинно-наслідкова діаграма** — це інструмент, що дає змогу виявити найважливіші чинники (*причини*), що впливають на остаточний результат (*наслідок*).

Досліджувана проблема — це «голова риб'ячого скелета». «Хребет» умовно зображено у вигляді прямої горизонтальної стрілки, «кістки» — причини, зображено похилими стрілками. Для кожної групи пропонують додаткові «кістки», які представляють окремі причини, а до тих,

у свою чергу, «підлаштовуються» свої підпричини. У результаті виходить розгалужене дерево, що пов'язує причини виникнення невідповідності, що перебувають на різному рівні деталізації. Отже, можна знайти первинні причини, усунення яких найсуттєвіше вплине на вирішення проблеми. Послугування цим методом передбачене як під час вивчення окремих дисциплін в умовах аспірантури, так і під час самостійної роботи майбутніх докторів філософії.

Розглянуті вище методи фасилітації є інтерактивною стратегією навчання у виші, оскільки спрямовані, перш за все, на підвищення власної активності особистості, формування стійкої процесуальної мотивації до науково-дослідної діяльності.

Висновки. Таким чином, майбутні доктори філософії, орієнтовані на здійснення дослідницької діяльності, повинні володіти здібностями щодо реалізації інтелектуального та креативного потенціалів у професійній сфері як у комфортних умовах, так і в умовах психологічного напруження, нестачі часу, ресурсів; уміннями організувати творчу діяльність як самостійно, так і в колективі в процесі розв'язання творчих професійних задач.

Розвиток дослідницької компетентності особистості майбутнього доктора філософії повинен розглядатися як цілеспрямований процес розвитку творчих здібностей з урахуванням неповторної індивідуальності кожного, забезпеченні професійного зростання й вихід на евристичний або креативний рівень інтелектуальної активності через створення такого освітнього середовища, в умовах якого максимально використовуються й розвиваються дослідницькі здібності. Таким, на наш погляд, може бути навчальне середовище, побудоване на доброзичливому ставленні до особистості кожного здобувача, орієнтованим на використання методів фасилітації, які є ефективним інструментом у процесі формування дослідницької компетентності.

Список використаних джерел

1. Брэббс Ф. Web-квест. Новая технология работы с информационными интернет-ресурсами [Электронный ресурс] / Филл Брэббс // Учительская газета. – 2009. – 12 мая (№ 19). – Режим доступа : <http://www.ug.ru/archive/28204>. – Загл. с экрана.
2. Быховский Я. С. Образовательные веб-квесты [Электронный ресурс] / Я. С. Быховский // Информационные технологии в образовании ИТО-99 : материалы IX Междунар. конф.-выставки (г. Москва, 9-12 ноября 1999 г.). – Режим доступа : <http://www.ito.su/1999/index.html>. – Загл. с экрана.
3. Гуманитарные образовательные технологии в вузе : метод. пособие / О. В. Акулова, А. А. Ахayan, Е. Н. Глубокова [и др.] ; под ред. С. А. Гончарова. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. – 159 с.
4. Димухаметов Р. С. Обновление научных основ педагогики повышения квалификации: Принцип фасилитации : монография / Р. С. Димухаметов. – Алматы : МОиН РК, РИПКСО, Центр пед. исслед. РИПКСО, 2005. – 115 с.
5. Зеер Э. Ф. Личностно ориентированные технологии профессионального образования / Э. Ф. Зеер // Повышение академического уровня учебных заведений на основе новых образовательных технологий : тез. докл. 6-й науч.-практ. конф. (7-11 дек. 1998 г.). – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1998. – С. 106-108.
6. Лабода С. Технология “Open Space”, или Чудеса кофе-паузы в “открытом пространстве” [Электронный ресурс] / С. Лабода // АДУКАТАР. – 2005. – № 2. – Режим доступа: http://adukatar.net/wp-content/uploads/2009/12/5_Pages_18-23.pdf. – Загл. с экрана.
7. Леднев В. С. Понятийно-терминологические проблемы педагогики / В. С. Леднев // Понятийный аппарат педагогики и образования : сб. науч. тр. / отв. ред. Е. В. Ткаченко. – Екатеринбург, 1996. Вып. 2. – 340 с.
8. Луговцова А. Всемирное кафе: маленькие беседы с большим смыслом [Электронный ресурс] / А. Луговцова // АДУКАТАР. – 2010. – № 2. С. 37-41. – Режим доступа : <http://api.ning.com/files/gABR-KJvwzuty0y81PkVlO1x3GpK4raeTy3sVXdOdncagssMYZi3zETJO5PHSsxElvzPIF91JLm099cnlpwhw7UPP sGm7Ecf/5.pdf>. – Загл. с экрана.
9. Мартенс Р. Социальная психология и спорт / Р. Мартенс. – М. : Физкультура и спорт, 1979. – 176 с.
10. Метод шести шляп мышления Эдварда Де Боно [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://constructor.ru/uspex/metod-shesti-shlyap-myshleniya-edvarda-de-bono.html>. – Загл. с экрана.
11. Орлов А. Б. Карл Роджерс и современный гуманизм / А. Б. Орлов // Вестник Московского университета. – 1990. – № 2. – С. 55-58.

12. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-п> (дата звернення: 21.02.2017).

13. Любимов А. Техника: Стратегия Уолта Диснея [Электронный ресурс] / А. Любимов. – Режим доступа : <http://trenings.ru/entsiklopediya-nlp/tekhniki/465-tekhnika-strategiya-uolta-disneya.html>. – Загл. с экрана.

14. Харченко Н. В. Креативна педагогіка / Н. В. Харченко. – Київ : Вид. група «Шкільний світ», 2007. – 96 с.

Referenses

1. Brjebbs, F 2009, *Web-kvest. Novaja tehnologija raboty s informacionnymi internet-resursami* [Web-Quest - New technology for working with information Internet resources], *Uchitelskaja gazeta*, no. 19.

2. Byhovskij, JaS 1999, 'Obrazovatelnye veb-kvesty' [Educational Web Quests], *Informacionnye tehnologii v obrazovanii ITO-99*, materialy IX Mezhdunarodnoj konferencii-vystavki, Moskva, 9-12 November, <<http://www.ito.su/1999/index.html>>.

3. Akulova, OV, Ahajan, AA & Glubokova, EN et al. in Goncharov SA (ed.) 2007, *Gumanitarnye obrazovatelnye tehnologii v vuze* [Humanitarian educational technologies in the university], Izdatelstvo Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta imeni A. I. Gercena, Sankt-Peterburg.

4. Dimuhametov, RS 2005, *Obnovlenie nauchnyh osnov pedagogiki povyshenija kvalifikacii: Princip fasilitacii* [Renewal of the scientific foundations of pedagogy for advanced training: The principle of facilitation], Ministerstvo obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan, Respublikanskij institut povyshenija kvalifikacii rukovodjashhih i nauchno-pedagogicheskikh kadrov sistemy obrazovaniya, Centr pedagogicheskikh issledovanij Respublikanskogo instituta povyshenija kvalifikacii rukovodjashhih i nauchno-pedagogicheskikh kadrov sistemy obrazovaniya, Almaty.

5. Zeer, JeF 1998, 'Lichnostno orientirovannye tehnologii professionalnogo obrazovaniya' [Personally oriented technologies of vocational education], *Povyshenie akademicheskogo urovnja uchebnyh zavedenij na osnove novyh obrazovatelnyh tehnologij*, Izdatelstvo Uralskogo gosudarstvennogo professionalno-pedagogicheskogo universiteta, Ekaterinburg, pp. 106-108.

6. Laboda, S 2005, 'Tehnologija "Open Space", ili Chudesa kofe-pauzy v "otkrytom prostranstve"' [The "Open Space" technology, or the Miracles of coffee_pauses in the "open space"], *ADUKATAR*, no. 2 (5), pp. 18-23, <http://adukatar.net/wp-content/uploads/2009/12/5_Pages_18-23.pdf>.

7. Lednev, VS 1996, 'Ponjatijno-terminologicheskie problemy pedagogiki' [Conceptual-terminological problems of pedagogy], in Tkachenko EV (ed.), *Ponjatijnyj apparat pedagogiki i obrazovaniya*, iss. 2.

8. Lugovcova, A 2010, 'Vsemirnoe kafe: malenkie besedy s bolshim smyslom' [World Cafe: small conversations with great meaning], *ADUKATAR*, no. 2 (18), pp. 37-41, <<http://adukatar.net/wp-content/uploads/2011/07/19>>.

9. Martens, R 1979, 'Socialnaja psihologija i sport' [Social psychology and sport], *Fizkultura i sport*, Moskva.

10. Metod shesti shljap myshleniya Jedvarda De Bono [The method of the six hats of thinking by Edward De Bono], <<http://constructor.ru/uspex/metod-shesti-shlyap-myshleniya-edvarda-de-bono.html>>.

11. Orlov, AB 1990, 'Karl Rodzhers i sovremennyy gumanizm', [Modern Humanism], *Vestnik Moskovskogo universiteta*, no.2, pp. 55-58 (In Russian).

12. Kabinet Ministriv Ukrainy 2016, *Pro zatverdzhennia Poriadku pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity stupenia doktora filosofii ta doktora nauk u vyshchych navchalnykh zakladakh (naukovykh ustanovakh) Postanova vid 23.03.2016 roku no. 261* [On Approval of the Procedure for Preparing Graduates of Higher Education Degree in Doctor of Philosophy and Doctor of Science in Higher Educational Institutions (Scientific Institutions)], viewed 21 February 2017, <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-п>>.

13. Dilts, R 2009, *Tehnika: Strategija Uolta Disneja* [Technology: Walt Disney's strategy], <<http://trenings.ru/entsiklopediya-nlp/tekhniki/465-tekhnika-strategiya-uolta-disneya.html>>.

14. Kharchenko, NV 2007, *Kreatyvna pedahohika* [Creative pedagogy], Vydavnycha hrupa Shkilnyi svit, Kyiv.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2017р.